

Лариса Мороз
м. Київ

**ГЛИБОКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО
ОСНОВОПОЛОЖНИКА СУЧАСНОГО
РУМУНСЬКОГО РОМАНУ**

**Носенко Т. Романи Лівіу Ребряну. Динаміка
художнього мислення: Монографія. – Київ:
Видавець Вадим Карпенко, 2017. – 140 с.**

**Nosenko T. Romanele lui Liviu
Rebreanu. Dinamica viziunii artistice:
Monografie. – București: Editura RCR Editorial,
2019. – 156 p.**

Не часто літературознавча праця майже одразу після виходу у світ публікується за кордоном. Цей факт свідчить зазвичай про вагомість дослідження, наявність у ньому неординарного підходу до теми. Поет, критик і публіцист Ніколає Дан Фрунтелате в передмові до румунського видання монографії, переклад якої здійснив відомий україномовний письменник Корнелій Ірод, уважає книжку Т. Носенко добре документованим, синтетичним і водночас новаторським внеском у трактування творчості Л. Ребряну, що, на його думку, робить честь українській дослідниці, і з цим важко не погодитись.

Лівіу Р е б р я н у (1885 – 1944) у спішно виявив се б е в різних жанрах – новелістиці, драматургії, художньому перекладі, літературній і театральній критиці; однак його вершинними творами справедливо вважають романи “Іон”, “Ліс повішених” і “Повстання”, які благотворно вплинули на подальший розвиток румунської прози

XX ст. Дослідниця із самого початку чітко формулює свою мету: розкрити своєрідність ідейно-естетичного змісту названих творів. Тому в праці зосереджено увагу передусім на ос обливостях потрактування письменником провідних для нього й актуальних для всієї румунської літератури тем – селянської і національної; на виявленні специфіки

ребрянівського образотворення, сутності психологічного аналізу як засобу розкриття характерів; на окресленні жанрових особливостей романів, оригінальності їх форм під кутом зору взаємодії домінуючого жанрового змісту з іншими жанроутворювальними тенденціями. При цьому авторка прагне показати, як саме ця взаємодія втілюється в таких структурних компонентах твору, як образ головного героя, система персонажів, хронотоп, оповідна модель. Прикметно, що порушені дослідницею проблеми в румунській критиці були надто дискусійними, адже не даремно відомий критик А. Сасу, оцінюючи все сказане про Ребряну, заявив: “Ми знаємо про великого прозаїка все і майже нічого”. Дуже важливо також, що романи Ребряну вперше розглянуто – як на рівні проблематики, так і поетики – з урахуванням еволюції художнього мислення письменника, пошуків ним нових форм ідейно-естетичної виразності, які осмислюються в контексті домінуючих тенденцій розвитку жанру не лише в румунській, а й у світовій, зокрема українській, літературі ХХ ст.

Перша глава монографії присвячена розгляду роману “Йон” (1920), який, за визначенням відомого критика А. Е. Ловінеску, є “наймогутнішим епічним творінням” румунської літератури перших десятиліть минулого століття. Дослідниця наголошує на своєрідності трактування письменником селянської проблеми як проблеми боротьби за землю, проблеми “жаги землі”, проблеми “влади землі”, однак далекої від ідеалізації селянства. Л. Ребряну далекий також і від натуралістичного копіювання окремих життєвих обставин, що авторка аргументовано доводить у конструктивній полеміці з румунськими адептами тези про натуралістичні вподобання письменника, а також через типологічні зіставлення з європейськими зразками – романами О. де Бальзака, Е. Золя, В. Реймонта, повістю О. Кобилянської “Земля”, хоча вважає, що в ребрянівській інтерпретації певні натуралістичні “компоненти” часом навіть збагачують і психологічно глибше вмотивовують деякі його образи. Для письменника багато важив художній

синтез і типізація як конститутивні ознаки того нового для румунської літератури типу реалізму – “об’єктивного і психологічного”, який розвивав Л. Ребряну та який видозмінювався в нього від роману до роману.

На широкому фактичному матеріалі, порівнюючи текст “Йона” з різними явищами в інших національних культурах, аргументовано полемізуючи з існуючими інтерпретаціями роману, Т. Носенко доводить, що Л. Ребряну зумів перетворити у своєї творчості логіку етичну (що домінувала, скажімо, у румунській літературі трансільванського регіону) на логіку естетичну, на логіку органічного розвитку авторської ідеї та її функції – літературних образів. І тим самим подолав однобічність художнього мислення своїх попередників і сучасників.

Підсумовуючи свої спостереження щодо жанрово-структурної специфіки першого роману письменника, які є результатом її типологічних зіставлень і водночас наслідком врахування “дій” новітніх на той час жанрових тенденцій, дослідниця справедливо стверджує, що “Л. Ребряну створив особливий, новий для національної прози тип епічного роману, що його не можна однозначно... охарактеризувати ні як традиційний роман-епопею, ні як різновид сучаснішого “доцентрового”. Соціально-психологічний роман “Йон”, за всієї його епічної широти і багатоплановості, водночас несе в собі риси певної компактності, сюжетно-композиційної сконцентрованості, а виразне виділення письменником окремої особистості, її внутрішнього світу вказує на зародження новаторських елементів у романному мистецтві Л. Ребряну” (с.64–65; тут і далі цитує за українським виданням. – О. Г.).

У другій главі об’єктом скрупульозного розгляду виступає антивоєнний роман “Ліс повішених” (1922), який разом із такими знаменитими творами, як “Вулиця Лепушняну” (1921) М. Садов’яну, “Крах” (1927) Ч. Петреску, “Остання ніч кохання, перша ніч війни” (1930) К. Петреску, суттєво відрізнявся від тої літератури, що проповідувала “священну” війну за “Велику Румунію”, бо утверджував передусім гуманістичні цінності. Т. Носенко, безперечно, має рацію,

ззначаючи, що “Ліс повішених” посідає особливе місце серед творів румунських авторів антивоєнного спрямування. На її думку, роман уперше в румунській літературі 1920-х років засвідчив цілком оригінальне бачення теми духовного прозріння героїв на війні, і насамперед теми світоглядних пошуків інтелігенції. Характер тлумачення цієї теми дозволяє вбачати в Ребряну не тільки “селянського” письменника, а й талановитого митця, котрий прокладав невідомі раніше шляхи для національного роману. Найповніше ця тема розкрита у зв’язку з глибоко драматичним образом головного героя роману Апостолом Бологою. Офіцер австро-угорської армії, румун за походженням, Апостол Болога стоїть перед дуже важким, навіть трагічним, вибором між громадянським обов’язком і любов’ю до своїх братів по крові, які воювали на боці ворога. З погляду дослідниці, обмежувати конфлікт проблемою вибору між громадянським обов’язком і національним почуттям, що в ластив о працям окремих літературознавців, означає тільки одне: звуження проблемно-тематичного діапазону твору. Згаданий конфлікт, вважає авторка, це лише найзначніша точка в глибинному процесі моральних пошуків героя, у процесі формування особистісної орієнтації людини у світі.

Т. Носенко не могла оминати також питання про певні інспірації в романі творчості Ф. Достоєвського, коли йдеться про звернення автора “Лісу повішених” до філософської проблеми “злочину і покарання”, що тісно пов’язана тут з іншою проблемою відповідальності особистості за свої вчинки в трагічних умовах війни. Мотив очищення душі через страждання звучить у трактуванні письменником лише образу офіцера-русина Червенка; ідейні ж мотивації головного героя цілком відмінні од філософії Достоєвського. Авторка наполягає на оригінальності трактування цієї проблеми румунським майстром слова: він зводить мотив покарання не так до покори і страждання (на чому наголошували деякі дослідники стосовно образу головного героя), як до ідеї віднайдення Апостолом твердої віри, що допомогла йому відродитися. Тому

дослідниця принципово відмежовується від тих критиків, які трактують смерть Апостола як “еквівалент його обов’язкової поразки” і справедливо вважає, що трагізм роману “Ліс повішених” позбавлений прикмет тотальної безнадії, песимізму й відчаю. Ребряну підводить читача до думки, що смерть його головного героя фізична, але не духовна, це смерть заради людей, заради життя, заради прийдешнього (на це вказує й обране письменником цілком символічне ім’я героя “Апостол” – провідник ідеї гуманізму, ідеї утвердження людини як найвищої цінності). І чіткий, незаперечний висновок авторки дослідження: “Несумісність гуманістичної сутності героя і сповідуваної ним життєвої філософії з антилюдяним, братовбивчим характером війни, з антигуманними законами держави, не здатної забезпечити соціальну, національну та духовну гармонію індивіда і суспільства, – ці ознаки ідейного змісту твору, а також його критичний пафос по праву поставили “Ліс повішених” у ряд кращих романів світової літератури, тематично пов’язаних із подіями Першої світової війни” (с. 81).

Дуже цікавими в рецензованій книжці є сторінки, присвячені особливостям психологізму письменника та його інструментарію – психологічному у аналізові, котрий дослідниця означила як сугестивно-підтекстну техніку, у якій важливого значення набувають символічні, провісницькі деталі й образи-асоціації, мовний підтекст, що спрямовані передусім на розкриття “потаємної” психології. У психологізмі посилюється також інтроспективно-аналітичне начало: зростає потенціал внутрішньої мови, яка в драматичні моменти набуває рис “потoku свідомості”. В авторки монографії є всі підстави констатувати, що продемонстроване прозаїком психологічне мистецтво значно оновило “перехідну” поетику, властиву першому роману Л. Ребряну, більше того, надало “Лісу повішених” рис справжнього новаторства й сучасного звучання. Тенденція до розгляду внутрішнього світу особистості виявилась плідною і з погляду жанрової модифікації роману: письменник створив нову для того часної

румунської літератури художню форму, що тяжіла до “доцентровості”. І це теж було ознакою того, що Л. Ребряну дедалі рішучіше ставав на шлях синхронізації з розвитком світової романістики ХХ ст.

Зміст законної глави книжки з улюблених її назв ою: “Роман “Повстання”. Новий епічний синтез”. Найкращі румунські соціальні романи 1930-х років, серед яких “Прихований шлях” Г. Папада-Т-Бенджеску, “Прокрут в ложі” К. Петреску, “Місце, де нічого не відбулось” М. Садов'яну, “Чорне золото” і “Вулиця Вікторії” Ч. Петреску, “Загадка Отілії” Дж. Келінеску, порівняно з романами попереднього десятиліття, вирізняються помітним тематичним різноманіттям. Письменники намагаються, кожен по-своєму, відобразити процес розпаду духовно-етичних основ суспільства. Саме в цей час з'являється роман Л. Ребряну “Повстання” (1932), у якому письменник найповніше втілює свої критичні погляди на румунське суспільство й у якому остаточно прийшов до визнання справедливості трагічної боротьби селянства за свої права. “Новаторство Ребряну-митця, – вважає Т. Носенко, – полягало передусім у тому, що проблема землі висвітлювалась у “Повстанні” не як проблема і драма індивідуального людського життя, що було характерно для “Йона”, а як соціальна трагедія всього румунського селянства, як загальнонаціональна проблема” (с. 106).

“Повстання” – твір багатоплановий. У ньому переконливо подана панорама суспільно-політичного життя Румунії періоду трагедії 1907 р. Хоча події відбуваються в невеличкому селі Амара, митець дає, по суті, широкий зріз усього румунського суспільства. Він прагне показати його в контрастному вимірі – як “Румунію офіційну” і “Румунію народну”, як світ володарів землі і світ доведених до відчаю селян. Відповідно до цього задуму, на переконання дослідниці, стрижнем ідейно-естетичного змісту твору, унів ерсялемним засобом художнього відображення дійсності стає антитеза (автор постійно вдається до майстерних контрастних порівнянь розкішних поміщицьких садиб та

селянських халуп, героїв-аристократів і простих селян та їхніх брудних, вічно голодних дітей тощо). Присутня в романі публіцистична тональність надає йому полемічної гостроти, помітно посилює драматизм і його соціально-критичний пафос.

Румунський письменник створив особливий вид роману, у якому висвітлення найважливішої події – народного повстання – ніби підпорядковує собі всі окремі життєві долі, факти, ситуації, що дало підстави деяким критикам назвати роман суто соціальним. Однак переконливішою виглядає авторка монографії, вважаючи це визначення хоч і правильним, але неповним, однозначним, адже твори Л. Ребряну водночас і психологічні. Останню тезу вона доводить, спираючись на своєрідність психологічного мистецтва творця “Повстання”, зумовлену майстерністю письменника в розкритті психології “колективного героя” – селянства. Новаторство епіко-романного мислення митця, продовжує далі Т. Носенко, було детерміноване не в останню чергу й тим, що дослідження епічної за суттю соціальної проблеми землі здійснюється з позицій динамічного історичного часу, відмінного від часу “побутоописового” (термін Д. Лихачова), відтворення якого домінувало в прозі ХІХ – початку ХХ ст. “Поza всяким сумнівом, – зауважує авторка, – такий підхід до дослідження дійсності вплинув передусім на специфіку взаємодії провідних жанрових тенденцій – епосної і романної. Йдеться про особливий, дифузний, синтез, про незрівнянно інтенсивніший, ніж, скажімо, у “Йоні”, зустрічний рух цих тенденцій, що породило також особливий спосіб художнього узагальнення дійсності й типізації персонажів” (с. 127). Зокрема, письменник продуктивно використовує новаторські способи художнього синтезу, як-то монтажно-панорамне відтворення світу, що було суголосним з відкриттями світового роману (скажімо, поетика “кіноока”, “екран новин”, техніка “штрихового письма”, прийом “хорового начала” тощо) і сприяло створенню оригінальної архітекtonіки твору – почасти кінематографічно

р у хлив ої, мо заїчної. Цей твір ознаменував собою одне з вершинних художніх відкриттів румунської національної епіки у ХХ ст., що є ще одним незаперечним доказом участі письменника в процесі утвердження сучасного романного мистецтва Румунії. Здійснений українською дослідницею аналіз дає їй усі підстави заявити, що продуктивність художніх рішень автора "Іона", "Лісу повішених" і "Повстання" є підтвердженням думки про те, що саме Л. Ребряну став предтечею й основоположником

сучасного румунського роману.

Рецензована монографія вирізняється об'єктивністю викладу фактичного й теоретичного матеріалу, глибиною аналізу, широким ерудицією і професіоналізмом автора. І чомусь зовсім немає бажання згадувати про якісь дрібні неточності й випадкові огріхи, які подекуди зустрічаються. Проте виникає бажання дістати з полиці й перечитати твори Лівіу Ребряну, справжнього митця, видатного майстра слова. Мабуть, так і зроблю.

Отримано 11 червня 2019 р.

Олег Гайнічеру
м. Київ

Луцій С. І. Відновити історію зниклих і відродження...: Ю. Лавріненко і літературно-критична думка діаспори / НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Київ: Академперіодика, 2018. – 330 с.

С. Луцій подає уточнену біографію Ю. Лавріненка, усунувши деякі розбіжності, що зустрічаються в його життєписах, а також комплексно й концептуально аналізує його дослідження, теоретичні та методологічні аспекти його праць, активну діяльність у період "Муру" та "Слова", окреслює роль і значення дослідника в літературознавчій науці. У монографії розглядаються український літературний процес 1940 – 1980-х років на еміграції, взаємозв'язок літературних генерацій, періодичні видання, інтерпретація літературних текстів у критиці Ю. Лавріненка та інших учених діаспори.

Український літературний процес і літературна критика 1940 – 1980-х років тлумачаться в контексті європейського культурного процесу та як закономірне продовження попередніх національних традицій, що є однією з ключових тез літературознавчої концепції Ю. Лавріненка; розглядається також питання безперечної єдності української материкової і еміграційної літератур. Для розуміння джерел і чинників становлення світогляду, філософських, естетичних, історичних поглядів дослідника С. Луцій використовує його щоденникові записи, біографічні нотатки, спогади, а також інтерв'ю; архівні матеріали з відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Бахметевського архіву в США. Особливу увагу авторка приділяє відомій антології Ю. Лавріненка "Розстріляне відродження".

Віра Колеснікова